

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПТИ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ВИМІРУ ЕЛЕКТРОННОЇ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Куфтирєв П. В.

У статті досліджуються основні концептуальні підходи, що були передумовою для формування правових уявлень юридичного забезпечення прямої та електронної демократії. Проаналізовані витоки формування уявлення про пряму електронну демократію як особливий політико-правовий режим, який потребує конституційно-правового врегулювання. У статті досліджено генезу дефініції «електронна демократія» та її потрапляння у юриспруденцію. Досліджено вплив інформаційно-комунікаційних технологій на удосконалення правових засобів регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: пряма демократія, електронна демократія, політико-правовий режим, інформаційне суспільство.

В статье исследуются основные концептуальные подходы, ставшие предпосылкой для формирования правовых представлений об юридическом обеспечении прямой и электронной демократии. Проанализированы истоки формирования представлений о прямой электронной демократии как особом политико-правовом режиме, который требует конституционно-правового урегулирования. В статье исследуется генезис дефиниции «электронная демократия» и пути её попадания в юриспруденцию. Исследуется влияние информационно-коммуникационных технологий на усовершенствование правовых средств регулирования общественных отношений.

Ключевые слова: прямая демократия, электронная демократия, политико-правовой режим, информационное общество.

The article explores major conceptual approaches, which were prerequisites for the formation of the legal understanding of the electronic direct democracy's guarantees. The article contains analysis of the origins of the formation of the direct electronic democracy's concepts as a special political-legal regime, which needs constitutional-legal regulation.

In the article are also explored such concepts (which preceded the emergence of the electronic democracy) as “teledemocracy”, “cyberdemocracy”, “cloudy” and “rare” democracy. It was established that scientific-technical progress has led to the emergence of the new political-legal phenomena which so far have not been studied thoroughly in the jurisprudence, and whose role and essence in the system of legal relations has not been determined yet. However, the emergence of the individualization of the new forms of the subjects' expression of will (by means of the electronic communication) heralds the new era in the development of the direct democracy.

In the meantime the direct democracy becomes accessible, reliable, comfortable instrument of the political-legal regime, because through the electronic systems it is possible to swiftly, adequately and economically establish the people's will, who is the supreme source of power. It has been analyzed approaches as to whether the electronic democracy is a new form of the political-legal regime of the state or whether it is a contemporary version of the existing political-legal forms, however with the use of the newest technology. The concept of the postindustrial soci-

ety as a philosophical-sociological basis for the contemporary telecommunication jurisprudence is also considered.

It has been proved that the theorists of the postindustrial society had influenced contemporary views on the social-legal phenomena and had laid the foundation of the contemporary views on democracy. In connection with the development of the information-communication technology the views regarding contemporary democracy take on new features and traits. Of special importance is the research of the “information society theory”, which preceded the concept of the electronic democracy and had become the prerequisite of the electronic democracy's services development. It is from the information society theory the author develops the genesis of the electronic democracy.

Key words: direct democracy, electronic democracy, political-legal regime, information society.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження витоків формування політико-правових уявлень про електронну демократію має неабияке значення для більш глибокого правового розуміння цієї категорії. Без запровадження інструментів електронної демократії важко уявити побудову сучасної демократичної держави, а тому фундаментальна юриспруденція має відповідати на виклики часу і пропонувати суспільству сучасні модернові методи регулювання суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, і на які спирається автор. Питаннями електронної демократії та інформаційного суспільства займалися такі вчені: М. Порат, Т. Стоун'єр, Р. Карц, М. Кастелльс, Дж. Несбі, С. Нор, А. Мінк, С. Постер, У.Дж. Мартін, Л. Карвалікс та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується зазначена стаття. Проте в українській юриспруденції до цього часу відсутнє єдине комплексне дослідження концептуальних витоків генези поняття електронної демократії.

Формулювання цілей статті. Цією статтею переслідуються мета проаналізувати основні витоки політико-правових уявлень про електронну демократію, що дасть змогу більш глибоко розуміти її правову сутність та запропонувати моделі її конституційно-правового забезпечення у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «електронна демократія» (е-демократія) є настільки ж складним, наскільки і багатограним та суперечливим. Під цим явищем розуміють подекуди настільки онтологічно різні речі, що привести їх до єдиного знаменника видається досить складним науковим

завданням. Вельми правильно зазначають дослідники, що, коли йдеться про демократію і не домовлено, що під цим розуміється, у якому аспекті вона розглядається, частіше за все виникає взаємне непорозуміння, оскільки демократію можна розуміти і як цінність, і як інструмент (механізм), і як мету, і як засіб, як доктрину і як практику, як умову для досягнення цілей, і, навпаки, як результат дії певних чинників. Такий умовивід цілком справедливий і для електронної форми демократії [1].

І якщо пряма форма демократії, як предмет наукових досліджень, здебільшого досліджена у наукових доробках юридичної спрямованості, то в ситуації з е-демократією змушені, на жаль, констатувати, що юридична наука допоки адекватно не відповідає на ті виклики, які ставить перед нею сучасне життя і розвиток технологій. Е-демократія як предмет наукових досліджень знайшла своє місце у політологічних, соціологічних, філософських науках, у кібернетиці, які активно розробляють тематику, пов'язану із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у політичному житті, проте ґрунтовних, фундаментальних, академічних досліджень поняття «е-демократія» з точки зору її кореляції у правовідносинах допоки бракує у вітчизняній правовій науці. Звичайно ж, можна вести мову про єдність права і політики, що має кантіансько-гегелівські витoki і своїм походженням сягає греко-римської класичної парадигми, але майже повне ігнорування (за винятком одиничних робіт) вітчизняними конституціоналістами проблематики е-демократії навряд чи свідчить про таку єдність. Вочевидь, що одним із завдань конституційно-правової доктрини на сучасному етапі є не тільки фокусування уваги законотворця на прогалинах і недоліках у забезпеченні електронних форм демократії та пояснення причин утворення таких прогалин чи колізій, але й реалізація креативного потенціалу доктринального конституціоналізму з тим, щоби розробляти, ініціювати, пропонувати правові механізми, засоби і процедури гарантування захисту демократичних свобод і принципів демократії електронними формами. Іншими словами, має йтися не тільки про академічне обґрунтування готових світоглядних концепцій е-демократії, запропонованих політологами і соціологами, але й про представлення власних юридичних, конституційно-правових, доктринальних концептів розвитку демократичного режиму, оскільки конституційно-правова наука володіє величезним потенціалом, доробками й унікальним інструментарієм щодо дослідження демократії з точки зору її кореляції у правовідносинах як явища юридичного порядку.

Подібно до того, як поняття «демократична легітимація» Макса Вебера поступово просякнуло у юриспруденцію із соціологічно-політологічних наук і нині стало частиною категорійного апарату юрислексики, у тому числі і міжнародно-правових актів європейського права, так і поняття «е-демократія» із тенет кібернетики було залучене у політологію і соціологію, звідки нині активно проникає у правову сферу, фігурально висловлюючись, отримує «прописку» у правознавстві. Зустрічаються непоодинокі припущення, що у цифровий вік гуманітарні науки поволі неодмінно гібридизуються [2]. Спеціалісти з правової герменевтики відзначають, що нині поряд з класичною методологією сучасна юридична наука все ширше використовує неокласичні

методи дослідження. При цьому присвоювання та використання знань інших наук відбувається шляхом юридизації методів (пізнавальних засобів та прийомів) інших наук та формування нових юридичних дисциплін на перетині юриспруденції та суміжних наук [3]. Бажаємо ми того чи не бажаємо, але електронні засоби комунікації у конституційних правовідносинах нині вже є реальністю і дійсністю і продовжують невпинно розвиватися. Науковці вже констатують появу нової правової інтегрованої спільності під загальною назвою «телекомунікаційне право» [4].

Сучасні розробки у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) справили вплив на політичну науку, на сучасних філософів і соціологів, які стали конструювати майбутні моделі розвитку інформаційного суспільства. Таким чином, акцент дискусій у ХХІ ст. перемістився із сутнісних, онтологічних досліджень демократії, типологізації демократії переважно у сферу вироблення алгоритмованих послідовностей її забезпечення. Питання сутності демократії, її змісту, переваг і недоліків нині вже поволі перестає бути темою найгостріших наукових дискусій і поступово перестає викликати непорозуміння. Переваги демократичного режиму над авторитаризмом і тоталітаризмом у ХХІ ст. уже не потребують ані додаткової аргументації, ані скрупульозних досліджень, вони стали наочними із самої практики розвитку демократичних країн, які демонструють усьому світу переваги своєї системи і для добробуту громадян, і для почуття свободи і гідності. Водночас актуальними стали питання механізмів забезпечення цієї самої демократії, винаходу адекватного інструментарію реалізації демократичних принципів і ідеалів, здійснення комплексу організаційних, науково-технічних, інституційних і насамперед правових заходів забезпечення демократичних прав громадян на участь у управлінні державою. Як зазначив М. Хілберт, оскільки характер демократичних процесів базується виключно на координації зв'язків інформаційних потоків, які можуть бути відцифровані, ідея «електронної демократії» не є надуманою. Готовність індустрії програмного забезпечення та суспільства інвестувати у цю галузь стає вирішальним чинником інтернетифікації у демократичному процесі [5].

Загалом, дослідження впливу ІКТ на політико-правове життя суспільства дало змогу сформувати основні підходи до ставлення до ІКТ. З одного боку, продовжують множитися дистопічні острахи встановлення тотального глобального контролю за демократією з боку політичних еліт, апокаліптичні пророцтва світового електронного концтабору; з іншого боку, інформаційна революція 90-х років породила цілий спектр ідилічних та утопічних очікувань формування «нової агори» та нової форми прямої е-демократії [6].

Результати науково-технічного прогресу запропонували цілий арсенал телекомунікаційних прийомів і засобів адекватного відображення волевиявлення громадян та прозорих механізмів верифікації такого волевиявлення. Технологічний аспект забезпечення демократії стає все більш актуальним питанням міждисциплінарних досліджень на зрізі соціології, політології, кібернетики, правознавства, фізико-математичних наук. Електронні форми демократичного волевиявлення відкривають надзвичайні можливості залучення найширших мас населення до управління державою з тим, щоби голос кожного громадянина був врахований під

час прийняття важливих питань державного і суспільного життя, а запит кожного громадянина знаходив би адекватне реагування з боку відповідних органів державної влади.

Е-демократію визначають і формою демократії, і формою тільки прямої демократії, і засобом демократичної інтертелекомунікації, засобом конституційного краудсорсинга, і просто способом використання ІКТ у сфері політики тощо. Будь-які сервіси адміністративних онлайн-послуг також іноді іменують е-демократією, і електронні петиції, і всю сукупність технологічних розробок, що дають змогу громадянам брати участь у прийнятті владних рішень. Єдиного підходу стосовно того, яка сутність цього поняття нині не кристалізована: чи це є спосіб, чи це є форма, чи напрям діяльності (праксеологічна сутність), чи це певна система відносин. Оскільки значна частина досліджень е-демократії здійснюється розрізненими спільнотами експертів і дослідників різних галузей знань (від кібернетики до правознавства), проблема визначення ускладнена тим, що відсутній консенсус на рівні «теза-антитеза» стосовно того, чим є або чим не є електронна демократія. Така ситуація не викликає подиву, адже саме материнське поняття демократія стосовно е-демократії також є одним із найскладніших у сучасних суспільних науках.

Таким чином, сучасна наука конституційного права нині опинилась на порозі запровадження нових явищ конституційно-правового порядку, які потребують вивчення, осмислення, узагальнення, порівняння та вироблення на цьому ґрунті рекомендацій щодо розробки й удосконалення форм впровадження е-демократії у всій багатогранності її проявів. Сучасна правова герменевтика доходить висновків, що правотворча діяльність у теперішніх умовах має активно реагувати на зміни в економіці та культурі. За недостатньої системності та координованості законотворчих процесів правове поле виявляється неефективним і створює перешкоди під час пристосування закону до швидко виникаючих суспільних відносин, що динамічно розвиваються [7]. А тому вкрай нагальним герменевтичним завданням доктрини конституційного права є вироблення наукових підходів до поняття е-демократії.

Світоглядно-філософськими передумовами розвитку ідей е-демократії стали гіпотези теоретиків постіндустріального суспільства, які стали розроблятися у другій половині ХХ ст., сутність яких зводиться до наявності зсувів і перетворень у суспільних відносинах під впливом технологій. Зокрема, класик постіндустріалізму Деніел Белл вважав, що під впливом того, що машинні технології перетворилися на інтелектуальні відбулася трансформація політичної системи. У своїй роботі 1973 року «*Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування*» висунув концепцію переходу західного суспільства із індустріальної епохи у пост-індустріальну, хоча самого терміна «пост-індустріальне суспільство» ще на той час Д. Белл не розкривав [8].

Теорії постіндустріалізму набули поступово розвитку і нової якості. Окрім Д. Белла, їх розвивали А. Кумарасвами, А. Пенті, Д. Рісмен, Дж.К.Г. Гелбрейт, Р. Арон та інші. Одним із найвідоміших і найпопулярніших фундаторів теорії постіндустріального суспільства є Елвін Тоффлер з його концепцією третьої хвилі, на якій ми зупинимося дещо нижче.

Найбільшого поширення серед концепцій, що продовжували ідеї постіндустріалістів, стала концепція інформаційного суспільства, яка, власне, згодом і стала живильним середовищем для розвитку ідей е-демократії. Термін «інформаційне суспільство» виник у середовищі японських учених - Тадао Умесао, Хаясі Юдзіро, Йенедзі Масуда та інших. Хоча у науковій літературі пострадянських країн здебільшого стверджується, що авторство належить виключно Х. Юдзіро чи Й. Масуда, але це не зовсім правильно, оскільки кожний із зазначених авторів незалежно один від одного свого часу оперував такою категорією у своїх роботах. Також вважається, що сама ідіома вперше була вжита у публічній дискусії між Тадао Умесао і Кісьо Курокава. Усіма зазначеними дослідниками була сформульована теорія інформаційного суспільства (情報社会 - *joho shakai*) та введені у науковий обіг поняття «інформатизація» (*joho-ka*), «комп'ютеризація», «інформаційна індустрія» (*joho sangyo*) [9]. Проте авторство може належати і американському теоретику-економісту австрійського походження Фріцу Махлупу (Fritz Machlup), який оперував категорією суспільства інформаційної економіки [10].

Сутність інформаційного постіндустріального суспільства зводиться до того, що вирішальну роль у розвитку відіграє не промисловість (індустрія), а інформація; розвинені країни виробляють лише інтелектуальний інформаційний продукт, а індустрія поступово витісняється у менш розвинені країни. Ідеї інформаційного суспільства активно розробляли такі відомі теоретики, як: М. Порат, Т. Стоун'єр, Р. Карц, М. Кастелльс, Дж. Несбі, С. Нор, А. Мінк, С. Постер, У.Дж. Мартін, Л. Карвалікс та інші [11].

Особливо слід відзначити внесок у розробку концепції інформаційного суспільства Голови інституту інформаційного суспільства Йенедзі Масуди (増田米二), який він виклав у книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1983 р.) [12]. Й. Масуда вважав, що інформаційна епоха, яку принесли з собою комп'ютерна технологія і засоби комунікації, не просто справить значний соціально-економічний вплив на сучасне індустріальне суспільство; воно потягне за собою суспільні зміни такого масштабу, що викличуть трансформацію сучасної системи у повністю новий тип людського суспільства, тобто у інформаційне суспільство [13].

Окрім того, Й. Масуда був одним з авторів «Плану інформаційного суспільства: національна стратегія до 2000 року», представленого на затвердження уряду Японії Інститутом розробки використання комп'ютерів (JACUDI) у 1972 році. Цей план розроблявся спочатку як програмний документ з інформатизації японського суспільства (тобто суто з практичних, утилітарною метою - навчити пересічних громадян навичок володіння комп'ютером), а згодом перетворився на дороговказ зі створення нової моделі суспільних відносин, що визначив обличчя сучасної Японії.

У той же період 80-х років ХХ ст. вищезазначений соціолог Деніел Белл провів конвергенцію понять «постіндустріальне суспільство» та «інформаційне» у своїй книзі «Соціальні рамки інформаційного суспільства» і запропонував вважати «інформаційне суспільство» новою сутністю категорії «постіндустріальне суспільство» [14]. У майбутньому сторіччі, прогнозував

Д. Белл, вирішальне значення для економічного і соціального життя набуває становлення нового соціального устрою, який ґрунтується на телекомунікаціях [15].

Соціологічні конструкції постіндустріального інформаційного суспільства стрімко набували поширення і ставали предметом міжнародної уваги як на рівні ООН та її організацій, так і на рівні інших міжнародних інституцій. Будучи об'єктом міжнародного регулювання, правові засади інформаційного суспільства входили у юрислексику міжнародних документів, а звіди імплементувалися у національне законодавство багатьох країн у вигляді програмно-правових документів, стратегій, основ, нормативних концепцій створення інформаційного суспільства на рівні окремих держав на кшталт зазначеного японського Плану інформаційного суспільства.

Так, на міжнародному рівні держави-члени ООН під час проведення в Женеві 10-12 грудня 2003 р. першого етапу Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства ухвалили такий програмний документ, як «Декларація принципів побудови інформаційного суспільства - глобальне завдання в новому тисячолітті», якою було звернуто увагу на необхідність використання ІКТ для розвитку людства. 4 січня 1999 р. на 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію 53/70 «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки». 27 березня 2006 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/252 17 травня оголошено Міжнародним днем інформаційного суспільства. У директивах Європейського Союзу у 90-х роках досить часто використовувалась дефініція «інформаційне суспільство» (приміром, Директива № 98/34/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про процедуру надання інформації у галузі технічних стандартів та регламентів, а також правил надання послуг у інформаційному суспільстві); на рівні ЄС діє Європейська комісія з програм інформаційного суспільства. У 1994 році Європейська комісія розробила План дій європейського шляху до «інформаційного суспільства» [16].

А у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО 2005 року «До суспільства знань» (Towards knowledge societies) зроблено подальший крок і взагалі ставиться питання про перехід до нової формації - від інформаційного суспільства до суспільства знань, оскільки інформаційне суспільство базується лише на досягненні технологій, тоді як суспільство знань передбачає більш широкі соціальні, етичні та політичні параметри [17].

Зрештою, одним із найважливіших документів міжнародного права у сфері розвитку інформаційного суспільства є «Хартія глобального інформаційного суспільства», яка була прийнята лідерами «вісімки» найбільш розвинених держав світу в Окінаві 22 липня 2000 р., або як її ще називають - Окінавська хартія. Згідно з положеннями цієї Хартії (п. 2), сутність стимульованої інформаційно-комунікаційними технологіями (ІТ) економічної й соціальної трансформації полягає в її здатності сприяти людям і суспільству у використанні знань та ідей. Інформаційне суспільство, як його розуміють автори Хартії, дає змогу людям використовувати свій потенціал і реалізувати свої прагнення. У Хартії підкреслюється, що ІКТ мають слугувати досягненню стійкого економічного зростання, підвищенню суспільного добробуту та сти-

мулюванню соціальної згоди і повної реалізації потенціалу в галузі укріплення демократії.

Безумовно, що е-демократія є продуктом концепції інформаційного суспільства, поняття якого знайшло своє відображення у міжнародних документах. Тобто інформаційне суспільство та електронна демократія набули рис юридичних понять, що врегульовані відповідними правовими формами і є не тільки абстрактною академічною соціологічною категорією. У вищезазначеній Доповіді ЮНЕСКО досить чітко проглядаються рівні функціонування ідеї: «філософія - стратегія - політика - право» [18]. Тобто філософська ідея у програмному документі набуває нормативності, юридичного виразу та подальшого нормативного закріплення. Правознавці вирізняють такі форми буття права: світ ідей - ідея права, світ знаків - правові норми і світ взаємодії між суб'єктами - правове життя [19]. Отже, із наведеного видається, що електронна демократія як явище правового життя нині перебуває на етапі переходу зі стадії ідеї права у стадію втілення у норму права і, таким чином, впливу на правовідносини.

На ґрунті програмних міжнародних документів на регіональному і національному рівнях затверджуються власні програмно-політичні документи інформаційного суспільства.

Так, у 2000 році у Японії приймається Закон про формування передового інформаційного і телекомунікаційного мережевого суспільства. У тому ж році Рада з розвитку інформаційних технологій при Кабінеті Міністрів Японії приймає план розвитку інформаційної інфраструктури під назвою - «Стратегія інформаційно-технологічного розвитку країни» (або «Інформаційна Японія»). Зазначеним стратегічним планом було передбачено: якнайшвидший розвиток законодавства щодо ІКТ, реалізація програми «Е-уряд», розвиток ІКТ у різноманітних сферах, забезпечення якомога ширших верств населення до доступу до Інтернету, підготовка кваліфікованого персоналу для роботи в умовах електронного суспільства і т.д. Уже станом на 2006 рік Японія, реалізуючи зазначену Стратегію, вийшла на перше місце у світі з інформатизації суспільства і при цьому пристосувала принципи ІКТ-законодавства до національних особливостей [20]. Зазначений факт є досить вагомим аргументом для дискусії стосовно проблеми втрати національної ідентичності у зв'язку з розвитком ІКТ.

Іншим характерним прикладом є Швеція, де Закон про інформаційні технології було прийнято у 1996 році, а у 1998 році було проведено масштабну суспільну реформу, у тому числі у сфері науки і освіти, з метою інформатизації суспільства; було створено Шведське агентство з суспільного управління (Statskontoret). У Фінляндії аналогічний програмний документ було прийнято у 1995 році «Фінський шлях у інформаційне суспільство» (Finland's Way to the Information Society. The national strategy); у Німеччині - у 1996 році: «Шлях Німеччини в інформаційне суспільство» (Germany's Way to the Information Society). Протягом 90-х років ХХ ст. аналогічні конституційно-програмні документи було прийнято у більшості розвинених країн, які турбувалися про інформаційний розвиток своїх громадян. Було створено низку міжнародних організацій, діяльність яких спрямовувалась на сприяння побудові інформаційного суспільства: Information Society Forum, European survey of the Information Society (ESIS) [21].

Водночас у працях радянських учених 70-80-х років та пострадянського періоду концепція «інформаційного суспільства», на жаль, досліджувалася досить побіжно і переважно з критичної або описової точки зору [22]. Відзначимо лише доробки останніх років радянського періоду, коли ідеологічні рамки значно послабшали: Р.Ф. Абдєєва, Г.Т. Артамонова, А.І. Ракітова. Вочевидь, це пояснюється ідеологічною заангажованістю радянської науки, квінтесенцією якої була теорія класової боротьби як рушійної сили соціального прогресу.

В умовах, коли всі соціальні і правові явища сприймаються крізь призму боротьби класів і презюмується відсутність соціальних протиріч у соціалістичному ладі, а будь-які впливи технологій на зміну системи правовідносин оголошувалися буржуазними явищами, що не мають вирішальної сили для радянського ладу. Це зумовлює і значний брак правових і конституційно-правових досліджень правовідносин інформаційного суспільства радянського періоду і початкової стадії пострадянського періоду. Тому передумови становлення е-демократії не могли бути об'єктом конституційно-правових досліджень у галузі радянського будівництва, а фрагментарні згадування про вплив науково-технічної революції на правовідносини не утворили значущої правової концепції, яка б справила вплив на сучасний український конституціоналізм. Окрім того, слід врахувати той об'єктивний факт, що концепт е-демократії з'явився значно пізніше, вже після розпаду СРСР. А.В. Петухова констатує відсутність фундаментальних досліджень у сфері трансформації галузевого права під впливом інформаційних технологій [23]. Е.Я. Баталов також засвідчує, що спроби теоретичного осмислення запровадження ІКТ у політику та їх вплив на демократичний процес поки що відстають від практики - і у Сполучених Штатах, і у решті світу. У розгалуженій літературі, присвяченій феномену Інтернету та інших комунікаційних технологій, публікації, які стосуються використання їх у політиці, посідають доволі скромне місце. Що стосується серйозних теорій чи цілісних концепцій, то їх взагалі допоки немає [24].

Вчення В.І. Вернадського про ноосферу, на наш погляд, було б спекулятивним визнавати ідеологією інформаційного суспільства та передумовою е-демократії, оскільки у такому разі й ідеї Клода Анрі де Сен-Симона необхідно було б визнати передумовою появи концепції інформаційного суспільства, а від них спуститися до Ф. Бекона і Т. Кампанелли та інших передвісників наукової технократії і так до історичної безкінечності. Нині налічується декілька десятків концепцій, що пояснюють трансформацію суспільних відносин під впливом технологій. Але, на наш погляд, поняття е-демократії є виключно конкретним, із часовими межами появи. У нашому розумінні це явище пов'язане виключно з розвитком комп'ютерних ІКТ.

Такий стан речей має свої як позитивні, так і негативні сторони в контексті розвитку доктрини е-демократії в Україні. З одного боку, у нас відсутній вітчизняний теоретичний доробок у сфері конституційних фундаментальних основ е-демократії, і вітчизняний законотворець у разі побудови основ законодавства змушений спиратися на світоглядні концепції виключно західних (та японських) дослідників. Це пояснює обставину того, що у цій роботі ми майже не використовуємо

світоглядні джерела радянських і українських учених через їх брак, і спираємося переважно на відомі роботи вищезгаданих дослідників. К.А. Калюжний констатує, що яскравих вітчизняних робіт, які здатні становити конкуренцію західним за своєю ґрунтовністю, поки немає; впритул до останнього часу зусилля сучасних учених зводилися до творчого опрацювання зарубіжних дослідників [4].

З іншого боку, у такий спосіб Україна позбавлена ідеологічного обтяження та спадщини правової ментальності минулих періодів і здатна рецепіювати готові законодавчі і конституційно-правові конструкції е-демократії найкращих світових взірців і моделей як Сходу (Сінгапур, Японія, Гонконг), так і Заходу (Великобританія, США, Естонія) без зважання на певні стереотипи і юридичні колізії, що можуть утворитися у разі необхідності кардинальної ломки системи конституційних правовідносин.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Запропоновані підходи дають змогу продукувати наукові моделі правового забезпечення впровадження інструментів електронної демократії з метою удосконалення механізмів сучасного захисту конституційних прав і свобод громадян.

Література

1. Краснов М.А. Конституционно-правовой смысл понятия «демократическое государство». *Судьбы конституционализма в России и современном мире*. Труды кафедры конституционного и муниципального права. Вып. 7 / Отв. ред. М.А. Краснов. НИУ «ВШЭ». Москва : Издательство «Юрист». 2012.
2. Пруденко Я.Д., Кузьмина Д.Ю. Гуманитарные науки в цифровой век или неотвратимость дисциплинарной гибридации. *Международный журнал исследований культуры*. International Journal of Cultural Research. URL: www.culturalresearch.ru, Издательство «Эйдос», № 3 (8), 2012, С. 17.
3. Плавич В.П. Сучасні проблеми формування та розвитку нової парадигми права. *Держава і право* : збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки*. Випуск 24. Київ, 2007.
4. Калюжний К.А. Трансформация политической системы под воздействием новых информационных технологий : автореф. ... дис. к. полит. наук. Москва, 2004.
5. Hilbert M. Comment on the Financing Aspect of the Information Society for Developing Countries. The World Summit on the Information Society in Reflection, ITI, Information technologies and International Development. URL: <http://mitpress.mit.edu/catalog/item/default.asp?tid=15616&tttype=6>.
6. Дьякова Е.Г., Трахтенберг А.Д. Социальные последствия развития Интернета и миф о величии электричества. *Интернет. Общество. Личность* : тезисы доклад. межд. конф. Санкт-Петербург, 1999.
7. Писаревский А.Е. Юридическая герменевтика: Социально-философская методология интерпретации и толкования правовых норм : автореф. дисс. ... к.ю.н., Краснодар, 2014, С. 3.
8. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forcasting. New York : Basic Books, Inc., 1973.
9. Савинцева М.И. Правовое регулирование информационно-телекоммуникационной сферы и направлений развития информационного общества Японии. URL: <https://www.dissercat.com/content/konstitutsionno-pravovyye-problemy-regulirovaniya-informatsionnykh-otnoshenii-v-yaponii-istor>.

10. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962.
11. Porat M., Rubin M. The Information Economy: Development and Measurement. Wash., 1978; Stonier T. The Wealf of Information. London, 1983; Katz R.L. The Information Society: An International Perspective. New York, 1988.
12. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Washington : World Future Soc., 1983.
13. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society, Washington : World Future Soc., 1983. P. 29.
14. Bell D. The Social Framework of the Information Society. Oxford, 1980. На рус. яз.: Белл Д. Социальные рамки информационного общества. / Сокращ. перев. Ю.В. Никуличева. Новая технократическая волна на Западе. / Под ред. П.С. Гуревича. Москва, 1988.
15. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. / Сокращ. перев. Ю.В. Никуличева. Новая технократическая волна на Западе. / Под ред. П.С. Гуревича. Москва, 1988, с. 330.
16. Европейський шлях до інформаційного суспільства. План дій. Брюссель, 19 липня 1994 р. (Europe's way to the Information Society. An action plan. Brussels, 19 July 1994).
17. К обществам знания. Всемирный доклад ЮНЕСКО. Париж : Издательство ЮНЕСКО, 2005. С. 19. 05.11.2005, Flash Info № 189-2005. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>.
18. Бунина В.Г. От информационного общества к обществам знания : международные документы об управлении в сфере образования. *Право и управление. XXI век.* 2008. № 2(7).
19. Третьякова О.В. Медиатизация правовой жизни общества: pro et contra. URL: http://jf.spbu.ru/upload/files/file_1346927620_6255.pdf.
20. Савинцева М.И. Информационное общество и основы правового регулирования и развития информационно-телекоммуникационной индустрии в Японии. *Япония. Ежегодник.* № 37, Москва, 2008, с. 126-147.
21. Петухова А.В. Трансформация отраслевого права в эпоху информационного общества. *Юстицинформ.* Москва; 2014, ISBN 978-5-7205-1224-8. URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8226238.
22. Вачнадзе Г.Н. Агрессия против разума: информационный империализм. Москва : Политиздат, 1988. 271 с.; Волкова И.В. Информационный империализм и борьба за духовную деколонизацию Африки (80-е гг.). *Научно-информационный бюллетень.* Москва : Институт Африки АН СССР, 1987. № 9. 52 с.; Дзэконова Л.И. Информационный империализм и борьба за новый международный информационный порядок в странах Западной Африки (1976-1981 гг.) : автореф. канд. дис. Москва : Изд-во Моск. ун-т, 1983. 21 с.
23. Петухова А.В. Трансформация отраслевого права в эпоху информационного общества. *Юстицинформ.* Москва; 2014, ISBN 978-5-7205-1224-8. URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8226238.
24. Баталов Э.Я. Проблема демократии в американской политической мысли XX века (из истории политической философии современности). Москва : Прогресс-Традиция, 2010. 376 с. С. 360.

Куфтирев П. В.,
кандидат юридических наук,
голова Українського інституту прямої демократії